

Balog Alexandra

INTERDISZCIPLINÁRIS
ÁRNYALATOKTRANSZILVANIZMUS – ESZMÉK, KOROK, VÁLTOZATOK. SZERK. BOKA
LÁSZLÓ, MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA KIADÓ, BUDAPEST, 2023.

A transzilvanizmus diskurzushoz szükséges első lépés a vitaindító/beszélő saját pozicionálása, ezt már a Boka László által szerkesztett *Transzilvanizmus. Eszmék, korok, változatok* című, a Magyar Művészeti Akadémia Kiadó gondozásában 2023-ban megjelent tanulmánykötet alcíme is előrebocsátja. Bár az elsődleges asszociáció a kontextust (nem is véletlenül) a 20. századi Romániához csatolt magyar nyelvterületek irodalmával azonosítja, a kötet hamar megvilágítja a fogalom enyhén meghatározhatatlan voltát, ugyanakkor teret enged a definiálására tett kísérleteknek is. A tanulmányok igyekeznek kézzelfoghatóbbá tenni az *erdélyi gondolatot*, közös olvasatuk viszont szintén a sokrétűségre erősít rá; és mivel a szövegek között kialakuló súrlódásoktól sem zárkózik el, a mű ezáltal beteljesíti kirajzolódó célját: árnyalni a fogalmi, műfaji, történelmi, irodalmi, társadalmi háttérrel, újratekinteni egy végeláthatatlan diskurzust, mely eddig nem tudott, és több mint valószínű, nem is akar(t) lezárulni.

A kötet kompozíciója látszólag a linearitást szolgálja (a kora újkortól napjainkig), viszont a tanulmányok specifikus kérdései, az irodalom-, sajtó- és művészettörténetet összekötő jellegük és a Trianont követő időszak sokrétűsége felkínálja az értekezések sorrendbeli átírásának lehetőségét, ezáltal pedig újabb megközelítéseket és kutatási szempontokat ajánl. Boka László *Transzilvanizmusformák, transzilvanizmusváltozatok – Egy regionális eszmekörrel, alakulástörténetéről és alakzatairól* című, előszóként szolgáló munkája azon túl, hogy előrevetíti a tanulmányok kontextusát, értelmezi ezt a különösen heterogén fogalmat, és az olvasót a pluralitás és az összetett viszonyháló fontosságára emlékezteti egy eszmekör genezishelyeinek feltérképezése kapcsán az utótörténet érthetőbb és aktualizáltabb feltárása

érdekében. (57.) A rendhagyó bevezetőként is funkcionáló szöveg a mozgó és folyamatosan alakuló fogalom érthetőbbé tételén túl, Balázs Mihály *A transzilvanizmus korai újkori előzményeiről* című munkájával sikeresen lebontja a kizárólag 20. századi címkét, amely, bár a soron következő tanulmányokban visszatér, nem az eddig hozzá társított exkluzivitással. Balázs Mihály a történetírás, a történeti publicisztika és a valláspolitikai területeinek az önálló entitásként működő transzilvanizmusra tett hatásainak értelmezésével az erdélyi fejedelemség sokrétű társadalomtörténeti ismertetését alkotja meg, hangsúlyozva a korabeli etnikai kapcsolatokat és ellentéteket. A kötet következő kilenc tanulmánya a 20. század irodalomalakító szereplőinek, folyóiratainak, egyesületeinek és intézményeinek ismertetésére, elemzésére és az ok-okozati összefüggések láttatására vállalkozik, majd Markó Béla *Ki beszél még transzilvánul? – Erdélyiség a rendszerváltás után* című, esszészzerű munkája vezet át Pomogáts Béla *A transzilvanista ideológia* és Cs. Gyimesi Éva *Gyöngy és homok* című értekező írásaira. Jelen kötetet szerzői a két értekezőnek ajánlják, akiknek a témában írt kardinális hatású munkái a *Transzilvanizmus. Eszmék, korok, változatok*ban is sokat hivatkozott, a függelékben is olvasható szövegek.

K. Lengyel Zsolt *Szabálytalan párhuzamok – Kós Károly és Reményik Sándor erdélyisége (1911–1941)* című tanulmánya a Trianon körüli évek eszmeiségét az író és a költő magyar hazatudatának, ezzel belső feszültségben lévő transzilvanizmusának és kettejük személyes viszonyának összefüggéseiben vizsgálja. Reményik ellentmondásos művészi énjai (ő a politikai ellenálló, és vallásos, természetélmények költője) és Kós Nagy-Románia létrejöttével való szembehelyezkedésén keresztül mutatja meg kettejük *szabálytalan párhuzamát*. K. Lengyel kitér az összehasonlított szerzők személyes vonatkozásán túl az általuk is befolyásolt környezet eszmeiségére, társadalomtörténeti hatásukra. Kós és Reményik transzilvanizmusának értelmezésében a kisebbségi lét (újra)definiálásának lehetőségei is felmerülnek, mely a későbbiekben a gyöngy és homok diskurzushoz is kapcsolódik. Boka László *Erdélyiség-konceptiók mint hídrendszerek és szellemi autonómiaformák – Kuncz Aladár „élete esszenciája”* írásában a két világégés közötti erdélyi irodalmi élet legjelesebb napszámát elsősorban az erdélyiség, magyarság és európaiság hirdetőjeként említi (200.). Kuncz hídembersége az *erdélyi gondolathoz* való viszonyulásában is érzékelhető, hisz esetében ez nem állandó, stabil kötőanyag, hanem újrafelfedezésre váró aktív irány. Szerepvállalása is ehhez köthető: a közösség összekovácsolása az, ami szépírói tevékenységével szemben is előnyt élvez. Kuncz Aladár *esszenciájának* részletes ismertetését Szász

László *Változatok transzilvanizmusra: Bánffy Miklós mecénási, nemzetgazdai szerepe* című tanulmánya követi, amelyben a szerző rámutat Bánffy irodalomszervező mozgalmakat, intézményeket, egyesületeket, személyes kapcsolatokat támogató tevékenységére, de nem feledkezik meg a gróf szépírói szerepéről és munkáinak recepciójáról sem.

A következőkben *Dsida Jenő és az erdélyiség-eszme* című tanulmányában Láng Gusztáv a fiatal költő verseinek értelmezésében a generációk közötti eltéréseket is vázolja, azonosságtudatának alakulásában Láng felhívja a figyelmet Dsida partiumi származására, amelynek egyik következménye, hogy az csak Kolozsvárra költözése után ír költői identitásának erdélyi mivoltáról. Dsida esetében a kisebbség ismét nemesítő értéként jelentkezik, mely a költészetét is erőteljesen átjárja, viszont akárcsak Kuncz, ő is apolitikus nézeteket vall.

Filep Tamás Gusztáv munkája váratlan fordulatot hoz a kötet logikájában, ugyanis Kós, Reményik, Bánffy, Dsida után nyolc másik, a Helikon szabad írói közösségéhez tartozó, de a transzilvanizmus diskurzusában figyelmet alig kapó tag e közösséghez kötődő munkásságát ismerteti. Tanulmánya *Urbánus transzilvanisták* cím alatt kapcsolja össze ezeket az értelmiségieket, és életművük rövid bemutatásán túl az *ubránus* meghatározására is kísérletet tesz a népi-urbánus ellentétből következő urbánus-transzilvanizmus kontraszt enyhítésének szándékával. Tabéry Géza, Kádár Imre, Hunyady Sándor, Lakatos Imre, Karácsony Benő, Ligeti Ernő, Molter Károly és Szenczei László pályájának bemutatása kétségtelenül növeli a kötet hiánypótló mivoltát, hisz kitér a kutatási területre, és a transzilvanizmus fogalmát elérhetőbb irányzatként mutatja be: a transzilvanizmus korábban említett exkluzivitása itt nem a kor szempontjából, inkább az azt alakító szereplők felől nézve bomlik meg. A kiválasztott szerzők kérdéses volta mellett mégsem szabad elmennünk, mivel némelyik esetben a transzilvanistaként való tárgyalásuk egyáltalán nem tűnik indokoltnak, és a kutatásnak sem sikerül ezt teljes mértékben alátámasztania: Filep a Hunyady Sándort fókuszba helyező részt az annak transzilvanizmusával kapcsolatos ellenérvek felsorolásával kezdi, viszont ezeket aztán nem sikerül teljesen érvényteleníteni, hisz Hunyady életművében inkább érződik az elszórt kapcsolódás az erdélyi múltjához, mintsem az *erdélyi gondolathoz* való tudatos közelítés. Vallasek Júlia *Irodalom hírek közé tördeelve – A két világháború közti erdélyi magyar sajtó és transzilvanizmus* című sajtótörténeti szempontú munkája átfogó ismertetőn keresztül kontextualizálja a korabeli napi- és hetilapok működését és jelentőségét, kiemelkedő figyelmet szentelve a cenzúra és a szépirodalom

szerepének is. Vallasek is hangsúlyozza a transzilvanizmus heterogén voltát, hiszen „megjelenésének pillanatától kezdődően megannyi változáson és újraértelmezésen esett át, de éppen képlékenységének köszönhetően képes volt arra is, hogy bizonyos elemei újra, akár évtizedekkel később is aktiválódjanak”. (372.) Murádin Jenő a művészeti élet transzilvanista elgondolásait tárja fel, pontosabban a helikoni védnökségű Barabás Miklós Céh alakulását és munkáját. *Az erdélyi magyar képzőművészet transzilvanista–helikoni korszaka* címet viselő tanulmány a szervezett összefogás jegyében és a helikoni ernyő vonzaskörében alkotó festőket és szobrászokat mutatja be. A képzőművészek is etnikai nehézségekkel küzdenek, mégis számos kettős nemzetiségű művészről és interetnikus együttműködési kísérletről olvashatunk: vázlatos képet kapunk a magyar, román és szász eszmetörténeti–ideológiai igazodásról. (389.)

Patócs Molnár János hipotézisét, miszerint „a transzilvanizmus két világháború közti prominens képviselői olyan társadalomban gondolkodtak, amelynek kötőanyaga a keresztény/keresztyén vallás és a nemzeti összetartozás tudata volt” (391.), a többségében felekezeti lapok és egyházi prédikációk ismertetésével próbálja alátámasztani *A transzilvanizmus esélye és vallási vonatkozásai* című tanulmányában. *Transzilvanizmusalakzatok 1945 után* című értekezésében Balázs Imre József főként Szemlér Ferenc 1937-es és 1973-as definícióin keresztül mutat rá a változásokra, figyelembe véve a politikai helyzet befolyását, valamint az ezek hatására létrejövő újabb kódoltságot az irodalomban (is). Balázs Imre József kiemeli az 1920-as és 1970-es évek analógiáját, azzal a különbséggel, hogy a hetvenes évek neotranszilvanizmusa kényszerített megszakítás után az identitás *újraalapítására* tesz kísérletet, a húszas években pedig ennek *megalapítása* zajlott. (427.)

Markó Béla *Ki beszél még transzilvánul? – Erdélyiség a rendszerváltás után* című munkájában a rendszerváltást követő reakciókat és az identitásváltás, avagy identitás-visszaszerzés folyamatát írja le, és egyben a jelen politikai és társadalmi helyzetének kritikáját is megfogalmazza. Markó szövegére a kötet szerkezetében elfoglalt helye ellentmondásosan hathat, ugyanis a tematikai kronológiának megfelelően lezárja az értekező szövegeket, viszont a benne leírtak épp a folytonosságra és a jelenidejűsége hívják fel a figyelmet, vagyis az újraértelmezés szándékával tartja nyitva számunkra a transzilvanizmus diskurzusát. Összegzésében a transzilvanizmust látja közösségként való megmaradásunk egyetlen garanciájának, ennek kapcsán pedig Erdély Székelyfölddel való azonosításának problematikájára mutat rá,

mely értelmezésében a jelen tendenciájaként épp a transzilvanista multikulturalizmus sajátos dinamikájának elfelejtésére utal.

A transzilvanizmus számtalan megközelítési lehetőségével találkozunk a kötet röviden szemléltetett tanulmányaiban, melyek kétségtelenül hiánypótlók, és a kiadvány jelentőségét fokozzák. Többben is kísérletet tettek a meghatározások értelmezésére, újszerű megfogalmazására, vagy épp ennek a törekvésnek az akadályait láttatták, ezáltal a *Transzilvanizmus. Észmékek, korok, változatok* a maga 544 oldalával egy diskurzus erőteljes felélesztését és termékenységét jelzi.

László Zsuzsa

VOLT MÁR MINDEN?

KOVÁCS DOMINIK – KOVÁCS VIKTOR: *LESZ MAJD MINDEN.*
EURÓPA KIADÓ, BUDAPEST, 2024.

Elnézve a kortárs magyar és világirodalmi távlatokat, szembeszökő, hogy egyre erősebb diskurzus van kialakulóban az autofikciós művek körül, gondoljunk csak az *Alföld* erre irányuló ankétjára vagy a legutóbbi, 2024-es Margó-díj tízes listájára, melynek majdnem felét önéletrajzi írások tették ki (végül pedig a nyertes pályamű is az alanyi prózaszövegek közül került elő). E felől a tendencia felől közelítve is frissítő újságélménnyel, más hangszívekkel jelentek meg az irodalmi köztudatban az eddig többnyire a színházi berkekben ismert Kovács ikrek, akik már regényük címével is nagy merítést ígérnek: *Lesz majd minden*. Hogy mennyiben jövő idejű a kijelentés, ironikus-e vagy álnaiv, és mit is foglal magában ez a szarka farka-szerű minden, olvasói beállítódás kérdése.

A drámákat jegyző szerzőpáros első nagyregénye abban az értelemben (is) klasszikus, hogy nem mond le az epika tankönyvi attribútumairól: a cselekmény, helyszín, időrend és szereplőábrázolás mintegy csuklógyakorlatként realizálódnak, a régi nagy elődöktől összeharácsolt elemek az összeillesztések révén kiadják azt a mestermunkát, amellyel bizonyítani lehet, a „tanonc” eltanulta a „szakmát”, a törpe felállt az óriás vállára. Ilyenkor kérdés-